

Suomalaiset pelastivat joulumerkeillä vauvoja "valkoiselta rutolta" – Riku Tapio vietti kahdeksan kuukautta Oulussa eristyksessä, ennen kuin hän pääsi ensi kertaa äitinsä syliin

Riku Tapio syntyi Sylvi ja Valo Tapion kuopukseksi. KUVA: Jouni Porsanger

POHJOIS-SUOMI 25.12.2018 8:00

RISTO PYYKKÖ

Kaikki kävi kädenkäänteessä.

Kun kättilö **Toini Jussila** sai syntyvän pojan käsivarsilleen, hän vei tämän saman tien pois.

Äiti ei saanut vastasyntynyttä rinnalleen, ei sivellä ryppyistä ihoa eikä koskea edes hipaisten. Vain nähdä lapsensa ja kuulla tämän ensimmäiset parkaisut – ja luopua

Oli joulukuinen tiistai vuonna 1959 Rovaniemen lääninsairaalassa. Jouluaattoon oli kaksi yötä.

Emäntä **Sylvi Tapio** palaisi pian synnytyslaitokselta kotiinsa Lehtojärven kylään, mutta ilman pienokaistaan tai edes varmuutta, koska näkisi tämän seuraavan kerran.

Jos sellaiseen voisi tottua, hän olisi tottunut.

Kerta ei ollut Sylvi Tapiolle ensimmäinen, vaan viides. Neljä edellistäkin lastaan hän oli antanut eristykseen heti ensiparkaisusta.

Syynä oli tappava tauti, joka vainosi perhettä kotona Rovaniemen maalaiskunnan Tapionharjulla.

Sylvi Tapion aviomies **Valo Tapio** oli sairastunut tuberkuloosiin 1951. Pian pahamaineinen keuhkotauti oli löytynyt myös tämän kolmelta veljeltä.

Pienimmät Tapiot oli viety turvaan Oulun Mäntylään.

Siellä seisoi uljas rakennus, joka oli palvellut lastenparantolana ja sotasairaalana, ennen kuin *Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys* oli avannut sinne turvapaikan vastasyntyneille.

Talo sai varansa tuberkuloosin vastaisen työn joulumerkeistä, joita suomalaiset ostivat liimattavaksi joulupostiin. Siksi paikka tunnettiin Joulumerkkikotina.

Vauvat "aurinkokylvyssä" Oulun Joulumerkkikodin parvekkeella. Valon ja raittiin ilman uskottiin tehoavan tuberkuloosibakteereihin.

Sinne – kauas äidistään, isästään ja sukulaisistaan – oli nyt lähdössä alle kolmekiloinen poika, joka ehdittiin kastaa sairaalassa. Äiti sai todistaa hetkeä muutaman metrin päästä, lasin takaa.

Koska oli sydäntalvi, kenties vauva laskettiin sen jälkeen vaneriseen, ikkunalliseen keskoslaatikkoon, jossa oli eristävä kaksoispuhja ja jalkopäässä lämpimällä vedellä täytettyjä kanistereita suojaamassa kylmältä.

Sitten **Riku Olavi Tapion** matka Joulumerkkikotiin alkoi.

Tubi oli tabu ja häpeä

Lähes päivälleen 59 vuotta myöhemmin Riku Tapio istuu rovaniemeläisessä kahvilassa.

Pöydällä on nippu papereita. Niissä vilahtelee kasvukäyriä, mittoja, mainintoja ruokavaliosta ja voinnista. *Rinnanympäryys 41 senttiä. Porkkanaraastetta 4 kk:n iässä. Annettu kalkkia, Ramavitia ja Vitolia.*

Dokumentit kertovat hänen kahdeksasta ensimmäisestä kuukaudestaan.

Sen aikaa, tarkasti ottaen kuusi päivää vaille, hän vietti Oulussa, ennen kuin pääsi ensi kertaa äitinsä syliin.

Totuus selvisi hänelle jo varhain.

– Aina asiasta on puhuttu ja saanut puhua. Ei äiti sitä peitellyt, eikä käskenyt olla hiljaa, jos päätin kysellä siitä.

Hän tietää, että monella keuhkotautiperheeseen syntyneellä on ollut aivan toisin.

Tuberkuloosi ei vain sairastuttanut, vaan leimasi. Taloja, sukuja, kokonaisia kyliä.

Sairaudella, jonka kansa tunsi lentävänä keuhkotautina, rintatautina, tuberkkelina tai vain tubina, oli ikiaikainen maine tappajana, joka löytäisi ensimmäiseksi köyhät, kurjat ja heikot. Siksi tartuntaa seurasi sitkeästi häpeä.

Jos jollakin perheessä oli keuhkotauti, terveetkin saivat tuntea sen nahoissaan. Kyläilyt vähenivät tai loppuivat. Kylällä tutut lakkasivat tervehtimästä tai välttelivät kohtaamista. Lapset saivat huomata olevansa kiusattuja, kartettuja ja ulkopuolisia paljosta sellaisesta, jossa muut samanikäiset saivat olla mukana.

Riku Tapio sanoo päässeensä "hyvin vähällä", koska oli 11-lapsisen sisarussarjan nuorin.

– Minun lapsuudessani aika oli jo kypsempi. Mutta sitä ennen äiti ja vanhemmat sisarukset ovat saaneet kokea ja kuulla monenlaista pahaa sen vuoksi, että isä ja kolme setää sattuiivat sairastamaan tuberkuloosia.

Siksi hän ei ihmettele, miksi moni on halunnut vaieta ja unohtaa.

– Itselläni on ollut jo kauan kipinä ottaa kunnolla selvää, mitä silloin tapahtui ja miksi. Elämässäni oli aukko, jonka halusin täyttää.

Vaimo **Paula Tapio** tiesi sen. Siksi hän tilasi yhdeksän vuotta sitten miehelleen – tämän tietämättä, 50-vuotislahjaksi – kaikki dokumentit, jotka oli saatavilla pienen pojan elämän alusta Oulun Joulumerkkikodissa.

Viimeistään aiheeseen perehdyttyään Riku Tapio ymmärsi, miksi tubi oli tabu.

– Sillä oli niin kauhea maine. Pelko oli kerta kaikkiaan valtava. Se ei noussut tyhjästä.

Kuolinsyytilaston kärjessä

"Pieni kansa menettää keskimäärin joka tunti yhden jäsenistään keuhkotaudin tähden", valistuslehtinen *Kotien vaara* julisti vuonna 1936.

Vertaus ei liioitellut. Pelkästään 1930-luvulla tuberkuloosiin kuoli noin 90 000 suomalaista eli melkein yhtä paljon kuin heitä kaatui sodissa sen jälkeen.

Vielä 1950-luvulla tauti sinnitteli kuolinsyytilaston kärkipäässä, vaikka rokotukset oli aloitettu 1941.

Sairaus alkoi itsepintaisella, uuvuttavalla yskällä.

Se jatkui ensin viikkoja, lopulta kuukausia, jopa vuosia. Se kävi tukehduttavammaksi ja pakotti yskimään, vaikka rintaan koski eikä voimia olisi ollut. Keuhkoista nousi määrättömästi limaa, jota piti sylkeä tämän tästä.

Yskivä kuumeili, menetti ruokahalunsa, laihtui, hikoili öisin kuin saunassa ja saattoi täristä päivisin kuin horkassa.

Toisinaan kuolema korjasi keuhkotautisen nopeasti, muutamassa kuukaudessa. Useimpia tauti riudutti kauemmin ja nujersi lopulta hautaan, jos oli parantumaton muotoa.

Lappi kuului tarttuvan taudin synkkiin alueisiin.

Syrjässä asuttiin usein ahtaammin ja alkeellisemmin kuin kaupungeissa. Siksi Lappikin oli otollista seutua tuberkuloosille, vaikka valistajat panivat parastaan.

Tuberkelibasilleja on etenkin keuhkotautisten ysköksissä sekä niissä pienissä ilmapisaroissa, joita yskiessä ja aivastaessa lentelee suusta.

Yskiessä on pysyteltävä käsivarrenmitan päässä muista henkilöistä ja pantava nenäliina suun eteen, kun yskänkohtaus tulee.

Lattialle ei kukaan milloinkaan saa sylkeä.

Yskösten tuottama vaara voidaan välttää kokoamalla yskökset kannelliseen sylkyastiaan, josta ne sitten hävitetään polttamalla.

Jos tieto meni perille, sen noudattaminen oli vaikeaa – Lapissa usein mahdotonta.

Vielä pitkään sotien jälkeen kymmenentuhannet lappilaiset asuivat raunioiden keskellä tilapäisissä oloissa, ahtaasti ja ankeasti.

Osaltaan tuberkuloosille antoivat vauhtia suuret työmaat. Savotoilla miehet yöpyivät häthätää pykätyissä kämpissä kylki kyljessä. Työmaat liikuttivat kulkumiehiä ja kulkumiehet tauteja.

Tappajalle kelpasivat kaikki

Keuhkotauti ei vainonnut vain miehiä ja työikäisiä, vaan yhtä lailla vauvoja, lapsia, nuoria, naisia ja vanhuksia. Sille kelpasivat kaikki.

Valo Tapio oli maanviljelijä ja autoilija, joka oli ehtinyt ajaa nuorena rahtia Petsamoonkin, ennen kuin oli päätynt kesällä 1939 armeijan harmaisiin.

Turvaan tuotujen vauvojen joukkokaste Oulun Joulumerkkikodissa.

Niissä kampeissa hänellä oli mennyt kuusi juhannusta peräjälkeen. Hän oli puolustanut Suomea kolmessa sodassa, ennen kuin oli päässyt jälleenrakentamaan saksalaisten polttamaa kotitilaa isänsä **Juho Tapion** apuna.

Uusi rakennus oli Lehtojärven korkeimpia. Siinä oli kaksi täysmittaista kerrosta ja kahdeksan huonetta, tilaa useammallekin polvelle ja sisarukselle. Sylvi ja Valo Tapio olivat asettuneet lapsineen yläkertaan.

Talo oli kymmenien ihmisten koti, mutta kohta myös tuberkuloosin.

Mistä tauti oli tullut Tapionharjulle? Sitä ei tiedä kukaan, mutta sinne päästyään se oli käynyt taloksi kyselemättä.

Valo Tapiolta keuhkotauti oli löytynyt 34-vuotiaana. Vähän myöhemmin kolme hänen veljistään oli saanut kuulla yhtä huonon uutisen.

Nuoremmat olivat häthätää parikymppisiä. Voimakkaita miehenalkuja, joilla olisi ollut kaikki edessään, ellei tuberkuloosi olisi päättänyt toisin.

Leo Tapioon tauti oli iskenyt ankarimmin. Se oli vienyt hänet hautaan jo 1953, vain 26-vuotiaana.

Keuhkotautiparantola Kemijokivarren Muurolassa oli tullut Tapioille tutuksi. Riku Tapio muistaa nähneensä sieltä kuvan, jossa on toistakymmentä Tapiota yhtä aikaa hoitoa saamassa.

Sylvi Tapio oli pysynyt terveenä ja tehnyt kaikkensa, että muutkin pysyisivät.

Keittänyt jokaisen miehensä käyttämän astian, luutunnut lattian päivittäin, jynssännyt rystysensä vereslihalle pyykkisaavien ääressä, pitänyt puhtautta ja järjestystä missä ikinä pystyi.

Ja antanut vastasyntyneensä tilapäisesti pois – turvaan valkoiselta rutolta, kuten lehdistö tautia kutsui.

Rokotus, valoa ja raitista ilmaa

Riku Tapio isännöi Rovaniemen Lehtojärvellä tilaa, jossa keuhkotauti niitti asukkaita. Hänen isänsä kuoli siihen, samoin kolme setää. KUVA: Jouni Porsanger

Läheskään kaikki eivät halunneet hakea. Niinkin kävi, että vanhemmat vetivät hakemuksensa pois viime tipassa ennen lapsen syntymää.

Jokaiselle päätös oli raskas. Niin myös Sylvi ja Valo Tapiolle, uskoo heidän kuopuksensa.

Kun Riku Tapio sai 23 vuotta sitten syliinsä ensimmäisen oman lapsensa, hän sanoo ymmärtäneensä tuskaa paremmin. Miten äiti tai isä voisi luopua vastasyntyneestään?

– Ei siitä selviä, ellei jäädytä omia tunteitaan. On vain uskottava siihen, että ratkaisu on lapsen parhaaksi ja melkein ainoa vaihtoehto.

Tuberkuloosia torjuva Calmette-rokote kyllä tehoi, mutta vasta pienellä viiveellä. Siksi välitön eristäminen oli ainoa tapa pelastaa vastasyntyneet hengenvaarasta.

Vuoden 1950 lopulla lähes miljoona suomalaista oli saanut rokotteen eli "kalmetoitu". Riku Tapio liittyi joukkoon Joulumerkkikodissa 11. tammikuuta 1960.

Rokote ei ollut ainoa keino, jolla pienokaisia suojattiin keuhkotaudilta.

Pitkään uskottiin, että auringonpaiste ja D-vitamiini tuhoavat kohtalokkaat basillit. Siksi valistajat olivat antaneet koteihin jopa sisustusohjeita: *Ikkunat etelään päin ja seinään kiinnitetyt nurkkasängyt pois!* Legendaarinen lastenlääkäri **Arvo Ylppö** jaksoi muistuttaa myös raittiin ilman ja jumppaamisen tärkeydestä.

Oulun Joulumerkkikodissa valoa ja ulkoilmaa annettiin lasitetulla parvekkeella, jossa vauvat saivat pötkötellä pitkiä aikoja. *Ensi kertaa ulos 8. helmikuuta*, lukee Riku Tapion hoitokortissa. Pakkasraja oli –15, vain sitä kylmemmässä ulkoilu jätettiin väliin.

Vauvoille kerättiin maitoa päivittäin lähialueiden äideiltä, joilla riitti sitä myytäväksi asti.

Toisinaan apu löytyi talon sisältä. **Liisa Kauppinen** tuli johtaman Oulun Joulumerkkikotia kymmenen päivää toisen lapsensa syntymän jälkeen. Talossa asunut johtajatar on muistellut imettäneensä "kaiken minkä lähti" – omansa lisäksi myös hoidokkeja.

Vauvat tulivat taloon pikavauhtia synnytyksen jälkeen, ja toisin kuin Riku Tapio, lähes aina ilman nimeä. Sen vuoksi pidettiin ryhmäkasteita: kymmenen vauvaa kerralla. Yhtä monta kuin talossa oli kastemekkoja, johtajatar Kauppinen on muistellut.

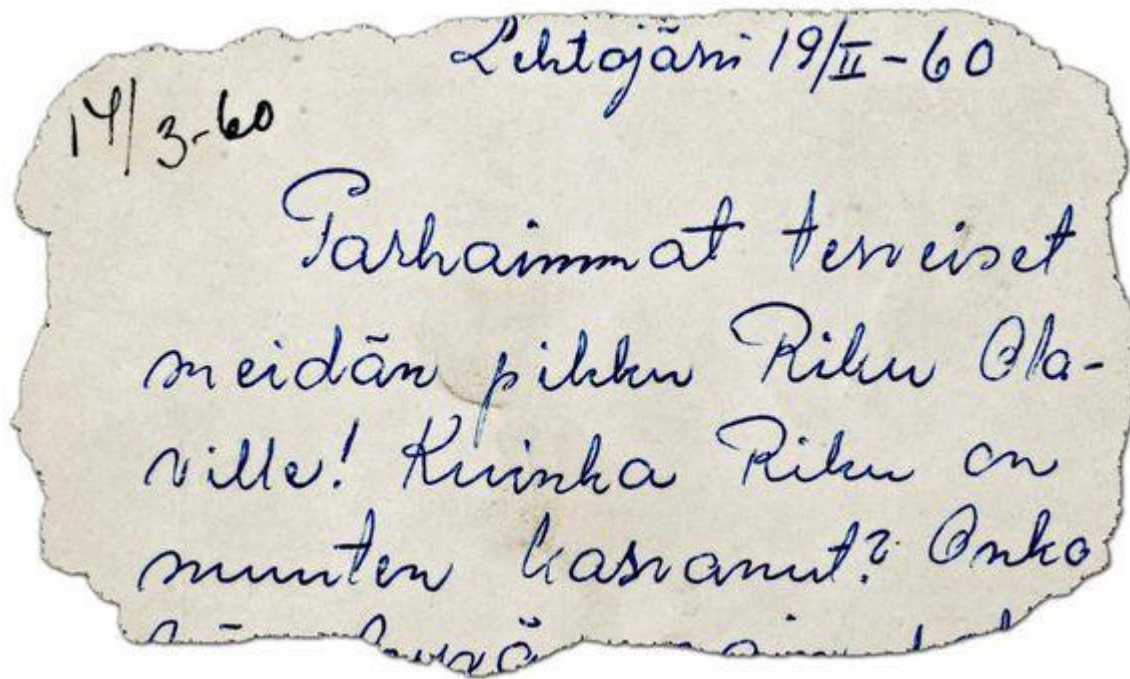
Äiti tai isäkin saattoi olla ristiäisissä paikalla, mutta ei lähelläkään lastaan.

Sama koski vierailuja: vain lasin takaa. Useimmille se oli niin kova paikka, että äidit eivät juuri tulleet vierailulle.

Posti kyllä kulki – myös Lehtojärveltä.

Sieltä tuli helmikuussa 1960 kirje Sylvi Tapiolta.

Parhaimmat terveiset meidän pikku Riku Olaville! Kuinka Riku on muuten kasvanut? Onko hän hyvän vain pahan laatuinen? Ja vielä onko hän täysin normaalisti kehittynyt?

Sylvi Tapio kirjoitti Joulumerkkikotiin vajaat kaksi kuukautta pienokaisensa syntymän jälkeen. KUVA: Jouni Porsanger.

Vastaus ei ole tallessa. Hoitokortin perusteella kaikki meni hyvin, eikä Riku Tapio kuullut äidiltään koskaan, että ongelmia olisi ollut.

– Tiedän ja tunnen, että minua hoidettiin niin hyvin kuin se siinä ajassa oli mahdollista.

Vielä saman vuoden loppukesästä Sylvi Tapio sai helpottavan tiedon: poika olisi valmis kotiutettavaksi.

Keskimäärin hoito Joulumerkkikodissa kesti 8–10 kuukautta. Riku Tapio täytti seitsemän kuukautta samana päivänä, jolloin äiti lähetti vastauksensa Ouluun.

Oli hauskaa kuulla että saan tulla hakemaan Rikua. Teen sen mielelläni, kun saan asiat taloudellisesti järjestymään. Meillä on vähän huoneitten remontteerausta tässä ensin.

Neljä uhria Tapionharjulta

Hetki koitti kauniina loppukesän päivänä. Oli tiistai, 16. elokuuta vuonna 1960.

Riku Tapio ei voi muistaa sitä, mutta Joulumerkkikodin paperit kertovat jotain. Terve, eloisa lapsi. Painoa 7780 grammaa, lähes viisi kiloa enemmän kuin vajaat kahdeksan kuukautta aiemmin.

Sellainen poika pääsi äidin syliin ensi kertaa elämässään.

Sylvi Tapio tuli hakemaan kuopustaan yksin. Ilman vanhempia lapsiaan, joille aiemmat hakumatkat Joulumerkkikodista olivat olleet juhlaa.

– Kaikki olivat saaneet appelsiineja! Eihän sellaista herkkua ollut Lehtojärvellä.

Riku Tapio uskoo, että kasvu keuhkotaudin runtelemassa yhteisössä sai kiinnostumaan ihmisten hyvinvoinnista ja johdatti osaltaan politiikkaan. KUVA: Jouni Porsanger

Kotona pienin Tapio solahti lapsikatraaseen kuin olisi ollut siinä aina. Hän ei koe jääneensä vaille rakkautta, huomiota eikä huolenpitoa.

Kaikille Joulumerkkikodista palaaville ei käynyt yhtä hyvin.

Osa tunsu jäävänsä ikuisesti ulkopuoliseksi perheestään. Oli äitejä, jotka vajaan vuoden eristys oli vieraannuttanut lapsestaan. Toisinaan vauva jäi eristysaikanaan orvoksi tuberkuloosin vietyä molemmat vanhemmat.

Tauti nujersi myös Tapionharjulla. Tartunnan saaneista neljästä Tapion veljeksestä toinen kuoli 33 vuoden iässä 1963, kolmas samanikäisenä vuotta myöhemmin.

Veljeksistä vanhin ja ensin sairastunut taisteli pisimpään, 17 vuotta. Silloinkaan Valo Tapio ei antautunut helpolla. Yöllä, unessa, tauti hänet viimein uuvutti.

Riku Tapio oli seitsemänvuotias isänsä kuollessa Muurolan parantolassa 1967.

– Uutta kotitaloa oli rakennettu muutama vuosi aiemmin. Sieltä on ensimmäinen muistikuvani hänestä. Olin ajamassa hiekkaa, muka apupoikana.

Entä jos Joulumerkkikoteja ei olisi ollut?

Parantolajaksot ja vääjäämätön loppu eivät suoneet isälle ja pojalle paljon yhteisiä hetkiä, mutta äidistä tuli Riku Tapiolle sitäkin läheisempi.

Sylvi Tapio ei sairastunut koskaan, eikä kukaan hänen lapsistaan.

Joulumerkkikoteja tutkinut tietokirjailija **Katariina Vuori** kiittää kirjansa alkupuheessa lapsia ja heidän perheitään "suunnattomasta henkilökohtaisesta uhrauksesta taistelussa tuberkuloosia vastaan". Riku Tapio ymmärtää sen omakohtaisesti.

– Kuinkahan moni olisi sairastunut ja kuollut, jos tällaista mahdollisuutta ei olisi ollut ja hyödynnetty? Itse ajattelen, että äidin rohkeus pelasti minut ja monta muuta.

Sylvi Tapio kuoli vuonna 1998. Kuopus muistelee, että viimeisenä joulunaankin tämä osti joulupostiinsa liimattavaksi ylimääräisen merkin. Sen, jossa on kaksoisristi tuberkuloosin vastaisen työn tunnuksena.

Riku Tapion isä Valo Tapio polkupyörineen ja sukulaisineen 1920-luvulla Rovaniemen Lehtojärvellä. Taustalla tilan ensimmäinen rakennus. KUVA: Jouni Porsanger

Riku Tapio kävi joitakin vuosia sitten Oulun Mäntylässä katsomassa ulkoa taloa, jossa aloitti elämänsä. Joulumerkkikoti on kunnostettu kauniiksi päiväkodiksi.

Hetki oli herkkä, mutta ei kipeä. Muutama kyynel, eivätkä nekään katkeria.

– Minä pääsin Joulumerkkikotiin, en joutunut. Niin minä sen koen.

Lähteenä on käytetty myös Katariina Vuoren kirjaa Joulumerkkikodin lapset (2016, Like-Kustannus Oy), kirjaa Joulumerkkikotimme 1936–1973 sekä Filha ry:n ja Joulumerkkikotilapset ry:n aineistoa.

Riku Tapio

Syntynyt 22. joulukuuta 1959.

Asuu Rovaniemen Lehtojärvellä kotitilallaan, jossa on kolmas isäntä suoraan alenevassa polvessa.

Saanut vaimonsa kanssa neljä lasta, joista kolme elää.

Koulutukseltaan hortonomi ja hallintotieteiden maisteri (2018). Työskentelee tarkastajana Lapin ely-keskuksessa.

Kunnanvaltuutettu ja kaupunginvaltuutettu (kesk.) vuodesta 1989 lähtien. Toimi 20 vuotta kunnantai kaupunginhallituksessa, muun muassa neljä vuotta puheenjohtajana. Kuuluu Lapin sairaanhoitopiirin hallitukseen.

Tuberkuloosi

Infektiotauti, joka aiheutuu Mycobacterium tuberculosis -bakteerista ja leviää pisaratartuntana.

Tunnettiin aiemmin kansan keskuudessa lentävänä keuhkotautina. Nimitys liittyi miliaarituberkuloosiin, joka levisi keuhkoista nopeasti laajalle elimistöön. Keuhkotaudin lisäksi tunnetaan muun muassa imusolmuke-, nivel- ja munuaistuberkuloosi.

1930 lähes 9000 suomalaista kuoli tuberkuloosiin. Määrä alkoi laskea rokotusten, seulontojen ja valistuksen ansiosta 1940-luvun lopulla, ja vuonna 1960 tautiin kuoli noin tuhat suomalaista.

Nyt Suomessa todetaan vuosittain vajaat 300 uutta tuberkuloositapausta. Suurimpia riskiryhmiä ovat kantaväestöön kuuluvat ikäihmiset, suuren tuberkuloosin ilmaantuvuuden maista tulleet maahanmuuttajat sekä päihdeongelmaiset.

Tuberkuloosia torjuva BCG-rokote annettiin aiemmin kaikille lapsille Suomessa, vuodesta 2006 lähtien vain lapsille, joilla katsotaan olevan lisääntynyt riski saada tartunta ja sairastua.

Maailmanlaajuisesti tuberkuloosiin sairastuu vuosittain noin 10 miljoonaa ihmistä. Vuonna 2017 siihen kuoli noin 1,3 miljoonaa ihmistä lähinnä Aasiassa ja Afrikassa.

Joulumerkkikoti

Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys piti Suomessa Joulumerkkikoteja, joihin otettiin välittömän tuberkuloositartunnan vaarassa olevia lapsia, lähinnä vastasyntyneitä.

Vuosina 1936–1973 Suomen neljässä Joulumerkkikodissa (Tampere, Pälkäne, Oulu, Kuopio) oli yhteensä 5 335 lasta. Heidät kotiutettiin aluksi 1–2-vuotiaina, myöhemmin tyypillisesti alle vuoden iässä.

Yksi seurantatutkimus (1937–1951) kertoo, että Joulumerkkikoteihin eristetyistä lapsista (n. 800) ainoastaan kolme menehtyi tuberkuloosiin myöhemmin.

Hoidossa lapsena olleet perustivat vuonna 2014 yhdistyksen, Joulumerkkikotilapset ry. Siinä on nyt vajaat 250 jäsentä.